

ELEMENTS FROM THE AREA OF SANCTITY IN WINTER CUSTOMS IN VALEA ALMĂJULUI, CARAȘ-SEVERIN COUNTY

Maria Vâțca, PhD Candidate, University of the West, Timișoara

Abstract: The aim of the present paper is to describe a few representations of sanctity in winter customs from Almaj Valley, Caraș-Severin County. To this purpose, I will mainly dwell on some elements from the area of sanctity found in the sphere of „the repast” (the day of the protector of the house – a holiday which is obligatory for every house in this area), as well as on the phenomenon of carolling, the ceremonial complex included in the ritual genre of the folklore, a genre which includes the poetry of customs (the literary component) and performs several functions: a wishing function (of predicting, wishing for good health), a dismissing function (of dismissing evil), and a protecting function (of taming, protection from fate).

Almost all the time, the sacred was present in the manifestations of daily life, especially in the important holidays of the Christian calendar.

Presently, of all the elements associated with sanctity, I will make reference to: holy water, church, cross, prosphora, alms, icon, prayer, incense, candle. It is important to mention that the involvement of such elements within customs is correlated with a miniature representation of some moments in church rituals.

Keywords: The Almaj Valley, sanctity, repast, custom, symbol.

Cunoscută sub numele de Țara Almăjului¹, zona Almăjului sau, simplu, Almăjul, regiunea care constituie locul de interes pentru studiul de față a conservat (din perspectivă etnofolclorică), până astăzi, o serie de obiceiuri și tradiții. Ca atare, demnă de studiat rămâne simbolistica obiceiurilor de iarnă, știut fiind faptul că acestea sunt cuprinse într-o perioadă importantă pentru viața satului tradițional. Ele fac parte din categoria obiceiurilor calendaristice cu dată fixă², cuprinse în ciclul festiv de iarnă (24 decembrie – 7 ianuarie), foarte bogat în manifestări folclorice. În această perioadă se remarcă fenomenul *colindatului* – obiceiul de a merge din casă în casă cu diferite urări³ –, rolul lui fiind unul ceremonial și ritual, cu urări de fericire și îmbelșugare, deci ca act de propitiere⁴.

Pe lângă colindat, în Țara Almăjului se mai întâlnește un obicei (după opinia unor cercetători – preluat din Peninsula Balcanică, mai cu seamă de la sârbi): acela de a prăznuî un sfânt, ales ca patron al casei, obicei cunoscut sub numele de *praznic*. Fiecare casă din Almăj are patronul ei, ce va fi „moștenit” de la o generație la alta și nu va fi înlocuit cu un alt sfânt⁵; există însă familii care au două praznice (doi patroni ai casei)⁶. În satele almăjene, numeroase

¹ Valea Almăjului este un ținut situat în partea de sud-est a județului Caraș-Severin, fiind străbătut de râul Nera și cuprinzând 16 localități românești: Bănia, Borlovenii-Noi, Borlovenii-Vechi, Bozovici, Dalboșeț, Gârbovăț, Lăpușnicu-Mare, Mocerîș, Pătaș, Prigor, Prilipeț, Putna, Ravensca (sat de cehi), Rudăria (astăzi – Eftimie Murgu), Șopotu-Nou (cu satul Stancilova), Șopotu-Vechi.

² Otilia Hedeșan, *Lecții despre calendar*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 19.

³ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999, p. 47.

⁴ Id., *ibid.*, p. 49.

⁵ Branislav Stancovici, *Rânduiala binecuvântării și tăierii colacului*, în „Altarul Banatului”, serie nouă, IV (XLIII), 1993, nr. 4-6, p. 72.

⁶ Acolo unde soții erau singurii copii la părinți – lucru destul de frecvent în Almăj –, se preluau amândoi sfinții pentru a nu se pierde ziua de praznic a strămoșilor. De asemenea, pentru a scăpa de vreun necaz sau de o

case au ca protector al lor unul dintre sfinții sărbătoriți în perioada de iarnă: Sfântul Alipie („Alimpe” – 26 noiembrie), Sfântul Nicolae, Sfântul Ștefan („Stăpân”), Sfântul Ioan Botezătorul („Sfântu Ion”), primii doi fiind sărbătoriți în Postul Crăciunului, premergător sărbătorii Nașterii lui Iisus Hristos. Cu ocazia praznicului se sfințește casa de către preotul satului, act urmat de oferirea unei mese de praznic, în care se dă și de pomană pentru cei răposați. Momentul de sfințire are loc în camera de oaspeți („soba bună”) a casei, unde gazda pregătește pe o masă două lumânări (împreună cu o cutie de chibrituri), lângă o farfurie cu apă. Când preotul începe slujba de sfințire le aprinde, citind apoi rugăciunea specifică acestui moment, iar la sfârșitul slujbei, le ia cu sine. Cele două lumânări sunt aprinse în sănătatea celor din casă și pentru pomenirea celor adormiți.

Înainte de sărbătoarea Nașterii Domnului – Crăciunul sau Teofania (25 decembrie) –, precum și în zilele premergătoare Bobotezei (6 ianuarie) sau praznicului casei, în localitățile din Almăj se practică, așa cum am menționat deja, sfințirea caselor de către preotul locului. Sfeștania se face în casele creștinilor în vederea purificării, pentru a se întâmpina praznicele sau sărbătorile mari în curăție; un alt scop al acestei slujbe este ferirea de rele și curățirea pentru a-L primi pe Fiul lui Dumnezeu⁷. Cântările bisericești care se cântă cu asemenea prilejuri sunt: *Troparul Nașterii* („Nașcereata”)⁸, *Troparul Botezului Domnului*⁹ și, respectiv, *troparul Mântuiește, Doamne*¹⁰.

*

În urma câtorva cercetări de teren pe care le-am întreprins în Almăj, am cules informații despre textele ceremoniale care formează repertoriul specific obiceiurilor de iarnă. Menționăm că nu am avut acces la transcrierea exactă a colindelor; de aceea, demersul de față nu-și propune, nici pe departe, a fi integrator.

Colindele, „textele” care se „contextualizează” în obiceiul colindatului¹¹, au fost transmise pe cale orală, din generație în generație, fapt ce a determinat ca, de-a lungul timpului, acestea să sufere diverse modificări, circulând în diferite variante, în care se păstrează doar morala (de regulă, creștină)¹². Tematica biblică este prezentă, în textele colindelor, într-o formă diferită de cele obișnuite în cadrul ritului bisericesc, personajele biblice fiind integrate în viața satului¹³.

primejdie mare, unele gospodării făgăduiau unui sfânt să-l serbeze în fiecare an, pe lângă patronul casei deja ales – vezi Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, III (1935), p. 39-40.

⁷ Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, 2005, p. 141.

⁸ „Nașterea Ta, Hristoase, Dumnezeu nostru, răsărit-a lumii Lumina cunoștinței; că-ntru dânsa ceia ce slujeau stelelor de la stea s-au învățat să se-nchine Ție, Soarelui dreptății, și să Te cunoască pe Tine, Răsăritul cel de Sus, Doamne, mărire Ție!”.

⁹ „În Iordan botezându-Te Tu, Doamne, închinarea Treimii s-a arătat; că glasul Părintelui a mărturisit Ție, Fiu iubit pe Tine numindu-Te; și Duhul în chip de porumb a adevărit întărirea cuvântului. Cel ce Te-ai arătat, Hristoase Dumnezeule, și lumea ai luminat, mărire Ție!”.

¹⁰ „Mântuiește, Doamne, poporul Tău și binecuvântează moștenirea Ta! Biruință binecredincioșilor creștini asupra celui potrivnic dăruiește și cu crucea Ta păzește pe poporul Tău!”.

¹¹ Ioan Viorel Boldureanu, *Etnologie și folclor. Cultură tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, p. 69.

¹² Ovidiu Papană, *Categorii ale producțiilor folclorice muzicale românești*, Timișoara, Tipografia Universității de Vest, Facultatea de Muzică, 2006 (curs litografiat), p. 7.

¹³ Id., *Colinda din Mehala: o restituire necesară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004, p. 43.

În pofida diferențelor dintre colinde și cântece de stea, s-au produs unele întrepătrunderi între aceste două categorii – de pildă, adaptarea unor texte mai noi de cântec de stea la unele melodii vechi de colindă¹⁴. De aceea, vom folosi termenul *colindă* în sens larg, chiar dacă textul analizat este cel al unui cântec de stea¹⁵, tropar etc.

Majoritatea textele ceremoniale sunt dominate de simboluri¹⁶, apelându-se adesea la o astfel de comunicare poetică „tocmai pentru că *simbolul devine factor stilistic ordonator de noi și noi structuri artistice*.”¹⁷. Semnul simbolic evocă și redă absentul ca prezență nemijlocită, ca relație cu nevăzutul, într-o totală comuniune, cu o influență directă asupra celor cu care vine în contact prin ritualuri magice sau religioase¹⁸.

În lucrarea de față ne propunem să punctăm câteva idei privind valențele simbolice ale *sacru*lui – element-cheie întâlnit cu o frecvență remarcabilă în practicile ce însoțesc obiceiurile mai sus amintite, în Valea Almăjului. Ne vom referi la următoarele: *apa sfințită*, *biserica*, *crucea*, *prescura*, *pomana*, *icoana*, *rugăciunea*, *tămâia*, *lumânarea*.

*

Apa sfințită (Agheasma)

Apa, unul dintre cele patru elemente esențiale în miturile cosmogonice, simbol al materiei prime, al regenerării, izvorul vieții, este prezentă în majoritatea ritualurilor sau obiceiurilor la români, având multiple funcții magice, sacrale, ce derivă din simbolul ei ancestral. În credința populară, apa sfințită la biserică în cadrul unor slujbe specifice (agheasma) este pură, cu puteri miraculoase, devenind un antidot universal, ajutor „în toate cazurile de primejdie pentru persoana umană și gospodăria acesteia”¹⁹.

Agheasma este legată de „o rugăciune specială însoțită de cufundarea unui obiect ritual – crucea – într-un vas cu apă”, practică ce conferă un atribut divin, miraculos, apei, ce va fi folosită la diverse ritualuri²⁰. *Agheasma mare*, cunoscută și sub numele de *sfințirea cea mare a apei*, este slujba religioasă săvârșită la praznicul Bobotezei, sărbătoare care amintește botezul lui Iisus în râul Iordan și epifania (arătarea) Sfintei Treimi²¹.

În localitățile din Almăj, de Bobotează se obișnuiește ieșirea la o apă curgătoare care traversează așezarea. La sfârșitul liturghiei, alaiul de credincioși, în frunte cu steagurile bisericesti, merge la râu, unde are loc slujba de sfințire a apei mari. De regulă, în locul de pe margine, unde se desfășoară ritualul, există o cruce din lemn sau de piatră, frumos împodobită. La Borlovenii-Noi, praporii (mai bine zis, crucea din vârful lor) se cufundă în apă de trei ori, ca semn că se „botează” vânturile. În același timp, se aprind câteva lumânări și, în

¹⁴ Monica Brătulescu, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 14.

¹⁵ Cântecele de stea are o temă exclusiv creștină, fiind de origine bisericească, cu un pronunțat caracter apusean. Se deosebește de colind prin tematică, prin structurile ritmice și sonore folosite, iar în ceea ce privește forma arhitectonică, prin lipsa refrenului. Cele două genuri muzicale sunt înrudite, dar, în cântecele de stea, subiectele biblice sunt tratate mult mai rigid, chiar dogmatic – vezi Ovidiu Papană, *Categorii ale producțiilor folclorice muzicale românești*, p. 8.

¹⁶ Gheorghe Vrabie, *Retorica folclorului: poezia*, București, Editura Minerva, 1978, p. 117.

¹⁷ Id., *ibid.*, p. 203-204.

¹⁸ Ioan Viorel Boldureanu, *op. cit.*, p. 31.

¹⁹ Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea, 2007, p. 44-45.

²⁰ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1995, p. 38.

²¹ Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă. A-Z*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 13.

funcție de direcția în care se duce flacăra, se știe care vânt se „botează” (de exemplu, vântul mare – de la vale – e semn de an bogat).

La porțile Almăjului, în localitatea Petnic – așezare din care mulți locuitori s-au mutat în satele almăjene –, se obișnuiește ca, de praznicul Bobotezei, să se cânte un cântec de stea, *La marginea râului*, specific acestei sărbători creștine. Cunoscut ca fiind un „cântec din părinți”, el s-a transmis oral, din generație în generație, și redă în versuri scena biblică a botezării Fiului lui Dumnezeu în râul Iordan de către Ioan Botezătorul²²: „[...] Astăzi Hristos în Iordan / se **botează** de la Ioan, / astăzi și Sfântu Ioan / vine către Iordan. // Și dacă s-apropia / Domnul Hristos îi grăia: / – Lasă, Ioane, și cutează / și vino de Mă **botează**! // – Dar eu nicicum nu cutez / să-ndrăznesc **să Te botez**, / cum voiu eu să-ndrăznesc / să voiesc **să mă botez**? // Cum să m-apropii de foc, / că nu pot să stau pe loc, / nici să caut în Fața Ta, / dar încă-a Te **boteza**? // [...] // Lasă, Ioane, și cutează / și vino de Mă **botează**, / vino și nu te mira, / c-așa este voia Mea. // Atunci Ioan a cutezat / și mâna și-a ridicat, / în Iordanul cel curat / pe Hristos L-a **botezat**. // În ceas ce S-a **botezat**, / Iordanul i-a înturnat, / iară cerul s-a deschis, / pe Hristos rază-a cuprins. // După ce S-a **botezat**, / pe noi toți ne-a învățat / Evanghelia s-ascultăm, / Legea Lui să n-o-ncălcăm. // Azi raiul cel încuiat / prin **botez** s-a descuiat, / azi Adam s-a dezlegat / de blestem și de păcat. // [...]”²³.

Agheasma mică sau *sfeștania* presupune același ritual cu orice ocazie din viața credincioșilor²⁴. *Apa sfințită* din ziua de praznic se păstrează pentru tot anul și se folosește în caz de boală, de necaz; fetele erau stropite cu această apă ori de câte ori mergeau la joc în sat²⁵. Ea se mai întrebuințează pentru a se stropi casa, animalele, pomii fructiferi, semănăturile²⁶, chiar în ziua de praznic, când gospodarii merg în grădină sau la holdele lor și le sfințesc.

Biserica este un loc de cult, sacru, cu semnificația de „Casa Domnului”, reprezentând ideea de centru, un loc de concentrare maximă a sacrului, a legăturii dintre cer și pământ (*Axis Mundi*)²⁷. Astăzi, biserica e și locul de desfășurare a unor programe specifice de sărbători, incluzând colinde, scenete ce reflectă episodul nașterii lui Hristos, actanții fiind, cu precădere, copiii de diferite vârste ori corurile bisericesti.

Etaple și simbolurile din cadrul praznicului casei sunt în strânsă legătură cu dimensiunea spiritualității, fapt pentru care Biserica joacă un rol esențial în această practică. În a doua zi de praznic – „ziua mare” –, fiecare gazdă almăjeană duce la biserică o prescură (un colac împletit, preparat în casă) în care se pune o lumânare, însoțită de fructe, bomboane sau alte daruri, pe un platou, pentru a fi sfințite. Sfințirea lor se face la sfârșitul liturghiei, când preotul citește un pomelnic pentru odihna celor adormiți și altul pentru sănătatea celor vii din casă.

În lucrarea *Cântece și jocuri populare românești din Valea Almăjului (Banat)*, folcloristul Nicolae Ursu a inclus un colind cules din Bozovici în care este amintit acest spațiu sacru: „Posturile să le țână, / Vineria și miercurea. / La **biserică** să vină, / Posturili să lăe țână,

²² Cf. *Evanghelia după Matei*, cap. 3; *Evanghelia după Marcu*, cap. 1; *Evanghelia după Ioan*, cap. 1.

²³ Iosif Pușchiță, 75 de ani, cântăreț de strănă, Petnic.

²⁴ Ion Bria, *op. cit.*, p. 14.

²⁵ Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 42.

²⁶ Nicolae Andrei, *Monografia localității Bănia*, Reșița, Editura TIM, 2007, p. 227.

²⁷ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 77.

/ O, minune, o, minune!”²⁸, fapt relevat și într-o colindă pe care am cules-o din localitatea Putna: „Pogorât-au, pogorât / îngerii la Domnu Sfânt / pră turnu **bisericii**, / la icoana Precistii.”²⁹.

Crucea este un obiect ce constituie simbolul credinței în Iisus Hristos, fiind confecționat din două bucăți de material (lemn, piatră, metal), dispuse perpendicular și simetric una peste alta. Ea reprezintă unul dintre cele dintâi simboluri creștine care ilustrează patimile și moartea lui Iisus Hristos, fiind considerată „semnul Fiului Omului” (*Evangelia după Matei* 24: 30), dar și „semn al semnelor”, datorită caracterului universal, persistenței ei în timp, complexității simbolistice în creștinism³⁰. *Semnul crucii* (care apare și ca motiv încrustat pe bățul de colindător – numit în Almăj „colendă”) simbolizează mărturisirea credinței în Iisus Hristos, Care a fost răstignit pe cruce, și credința într-un Dumnezeu Unul în Ființă și Întreit în Persoane: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt; de asemenea, e un semn purificator, de putere pentru alungarea duhurilor rele³¹.

Afundarea crucii în apa ce se sfințește la Bobotează sau la sfințirea caselor semnifică botezarea lui Iisus Hristos, prin care sunt sfințite apele și crucea – simbol ce preînchipuie chiar Persoana Mântuitorului, dar și puterea ei sfințitoare, aducătoare de viață și vindecătoare a bolilor sufletești și trupești³².

*

După cum se știe, la români, în general, toate sărbătorile importante de peste an sunt însoțite de prepararea unor produse speciale din aluat: colaci, cozonac, pască. Din punct de vedere ritualic, acestea au un rol bine stabilit, strâns legat de specificul sărbătorii. De-a lungul timpului, rolul magic al elementelor enumerate s-a pierdut, ele devenind simple alimente, indispensabile sărbătorii³³. Simbolistica alimentelor se leagă, cu preponderență, de caracterul general al sărbătorilor, însă nu în exclusivitate de natură creștină, întrucât se regăsește și în practici precreștine sau în alte obiceiuri (Sărbătorile Pascale, obiceiurile familiale, ruga satului).

Prescura este o pâinișioară de formă rotundă, un colac împletit, făcut din aluat dospit, pregătit pentru a fi dus la biserică. Chiar în ziua sărbătorii de Praznic, gazda duce o prescură în care se pune o lumânare, împreună cu fructe, bomboane sau alte daruri, pentru a fi sfințite, după cum am amintit și mai sus.

În acest context se poate aminti și *colacul*, o coptură regăsită și în practicile specifice praznicului caselor almăjene, ce prefigurează puritatea și sacrificiul, prin reunirea sensurilor mai multor elemente: grâu, apă, sare, drojdie, foc³⁴. În tradiția autohtonă, colacii sunt preparați pentru a fi dăruți colindătorilor, dar și pentru masa de Crăciun ori pentru pomenirea

²⁸ Nicolae Ursu, *Cântece și jocuri populare românești din Valea Almăjului (Banat)*, București, Editura Muzicală, 1958, p. 172. Precizăm că, în lucrarea de față, transcrierea fonetică a colindelor sau a cântecelor de stea este aproximativă.

²⁹ Elena Curescu, 74 de ani, bocitoare, Putna, născută la Lăpușnicel.

³⁰ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 149-150.

³¹ Victor Aga, *op. cit.*, p. 343.

³² Id., *ibid.*, p. 22.

³³ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare: studiu de folclor comparat*, București, Editura Minerva, 1983, p. 473.

³⁴ Delia Suiogan, *Simbolica riturilor de trecere*, București, Editura Paideia, 2006, p. 204.

morților³⁵. Termenul în discuție apare în unele texte ce se colindă în preajma Crăciunului; astfel, în localitatea Gârbovăț, este prezent într-un colind pentru boieri (gazde), în care colindătorii cer răsplată pentru vestirea nașterii lui Hristos: „Șî cu șîe nîe dăruia, *rîe*, (bis) / C-un **colac dă grâu** spălatî. (bis)”³⁶. Remarcăm aici folosirea sensului propriu, concret al termenului, cu explicitarea materiei din care este făcut. De asemenea, regăsim elementul ritual și într-o variantă a unui colind des întâlnit în zona Almăjului, ce se cântă în Prilipeț: „Bună dzăua lu Ajun, / că-i mai bună-a lu Crăciun, / [...] / Dă-mi **colacu'** și cârnatu' / să mă duc la altu'.”³⁷.

Pomana reprezintă actul de milostenie pe care rudeniile îl fac întru amintirea celor răposați, pentru a se mijloci mila lui Dumnezeu. Aceasta are loc la trei, nouă, patruzeci de zile sau la sărbători. Pomenirea morților semnifică legătura strânsă dintre vii și morți, cu încredințarea că cei vii îi pot ajuta pe cei adormiți prin rugăciuni și milostenii³⁸. În Țara Almăjului, practicarea acestui obicei se face în mod constant la praznicul casei, precum și în preajma sărbătorilor de iarnă, reflectând o legătură indestructibilă între familie și strămoșii ei. Astfel, când se dă de pomană, la masa de praznic, gazda rostește următoarele cuvinte: „Să fie de pomană la morții noștri” (apoi se enumeră numele lor), „să vină să mănânce și ei”.

Icoana reprezintă în credința ortodoxă un tablou pe care sunt pictate figuri (Dumnezeu, Iisus Hristos, Fecioara Maria, sfinți, îngeri), scene biblice ori fapte din istoria Bisericii. Prin icoană se înțelege, în general, și imaginea divină, sacră, care nu este un scop în sine, ci un mijloc, „o fereastră între pământ și cer”³⁹ – „identitatea și prezența nemijlocită așezate pe scala sacralității aproape de locul desăvârșit”⁴⁰; acesteia i se aduce închinare „după principiul: cinstea dată icoanei trece la cel zugrăvit pe icoană”⁴¹. În teologia ortodoxă, temeiul icoanei sau reprezentării simbolice este realitatea Întrupării Fiului lui Dumnezeu: „Și Cuvântul trup S-a făcut” (*Evanghelia după Ioan* 1: 14), icoana fiind o consecință a Întrupării⁴².

Familiiile au în casă icoanele sfinților ocrotitori. În unele locuri, se obișnuia ca preotul se făcă rugăciuni în fața icoanei sfântului alături de membrii familiei, iar la gospodăriile mai înstărite, preotul rămânea și la masa de praznic oferită de gazde⁴³. Simbolul amintit se regăsește și în unele colinde, chiar personificat: „Pogorât-au, pogorât / îngerii la Domnu Sfânt / pră turnu bisericii, / la **icoana** Precistii. // **Icoanili** întrăbară: / – Ce veste ne-aduci în țară? / Veste bună, veste ră? / – Maria, Maică Fecioară / [...]”⁴⁴.

³⁵ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul: studiu etnografic*, București, Librăriile Socec și C. Sfetea, Leipzig: Otto Harrassowitz, Viena: Gerold & comp., 1914, p. 5.

³⁶ Nicolae Ursu, *op. cit.*, p. 164.

³⁷ Nicolae Andrei, 63 de ani, profesor de istorie-geografie, Bănia, născut la Prilipeț.

³⁸ Victor Aga, *op. cit.*, p. 293.

³⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, volumul 2, E-O, București, Editura Artemis, 1995, p. 138-139.

⁴⁰ Ioan Viorel Boldureanu, *op. cit.*, p. 31.

⁴¹ Ion Bria, *op. cit.*, p. 195.

⁴² Id., *ibid.*, p. 195.

⁴³ Ana Călina Iocșa, *Obiceiuri tradiționale și mental comunitar în Valea Almăjului* (teză de doctorat), Timișoara, 2013, p. 135.

⁴⁴ Elena Curescu, 74 de ani, bocitoare, Putna, născută la Lăpușnicel.

Rugăciunea este un act cultural prin care credinciosul cere bunăvoința sau anumite dorințe concrete din partea Divinității⁴⁵, precum și o formă de mulțumire lui Dumnezeu pentru darurile de mâncare. Înainte de a gusta din bucate (ca și la finalul mesei de praznic), almăjenii obișnuiesc să spună *Tatăl nostru*; după rugăciune, ele sunt sfințite prin tămâiere – practică ce se regăsește și în cadrul praznicului casei, precedând momentul servirii bucatelor puse de gazdă în cinstea celor adormiți, dar și în sănătatea celor din casă. Acestea se tămâiază cu tămâie pusă pe jar („jăghi”) în „tămânelnic” (obiect asemănător ibricului, confecționat dintr-o conservă, căreia i se atașează o coadă din metal⁴⁶).

Tămâia, o substanță obținută din scoarța unor arbuști exotici, care prin ardere produce un fum cu miros aromat, este folosită în biserică, în cadrul ceremoniilor religioase, în semn de cinstire a lui Dumnezeu; acest element ține de simbolul fumului, având rolul de a înălța rugăciunea spre ceruri. Obiceiul tămâierii prefigurează legătura dintre om și Divinitate, unind finitul cu infinitul, muritorul cu eternul⁴⁷. Elementul se întâlnește și în textul unor colinde sau cântece de stea, reprezentând darul adus de unul dintre magi: „Din răsărit vin / magi cu bucurie, / cu dar de smirnă / aur și **tămâie**.” (*Cerul și pământul*).

După tămâiere urmează o altă practică ce presupune invocarea binecuvântării semănăturilor din anul următor, o prefigurare a unui moment din cadrul slujbei de pomenire a morților. Astfel, într-o farfurie („taier”) se pun un colac și mai multe soiuri de semințe (grâu, porumb, fasole). Toți participanții prind de „cucie” (farfuria cu semințele și colacul) și o leagă deasupra mesei, moment asemănător celui din cadrul parastasului pentru cei decedați. Persoana din capul mesei („popa”) rostește următoarele: „Dumnezeu să primească, și câmpul să rodească, și gazda să trăiască!”, cuvinte repetate de toți invitații la masă.

Praznicul are, așadar, o serie de momente specifice, care sunt respectate cu strictețe de fiecare familie din Almăj: sfințirea caselor, masa de praznic, pomana pentru cei răposați. Praznicul începe seara, în ajun, cu o masă dată rudelor și vecinilor, numită „cinișoară”. În rândul lor se numără și ritualul prin care un copil, cu trei-patru lumânări aprinse în mână, este ridicat la pragul ușii, făcând semnul crucii cu ele, apoi stingându-le; gazda care îl ține în brațe aruncă înspre prag țuică („răchie”) dintr-o cană, rostind de trei ori împreună cu copilul: „Dumnezeu le-o aprins, noi le stângem!”⁴⁸. Pragul „marchează trecerea dintr-un spațiu în altul, într-o nouă fază a existenței”⁴⁹, iar cifra trei „exprimă o ordine perfectă, o totalitate organizată și ierarhizată în vederea creației”⁵⁰.

Lumânarea (numită în Almăj „lumină”) este un simbol al luminii, căruia îi sunt atribuite puteri apotropaice, fiind prezentă la toate riturile de trecere (naștere, botez, nuntă și înmormântare), cu o simbolistică bazată pe „scenariul mitic al morții [...] și cel al renașterii”⁵¹. Ea rămâne un simbol al sintezei materiei și spiritului, al verticalității,

⁴⁵ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 545.

⁴⁶ Acest obiect se folosește la toate momentele tămâierii din Valea Almăjului: în Joia Mare, când se dau colaci de pomană, la cimitir, pentru cei adormiți, sau timp de șase săptămâni la mormântul celui decedat de curând.

⁴⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, volumul 3, P-Z, București, Editura Artemis, 1995, p. 343.

⁴⁸ Floarea Băcilă, 84 de ani, localnică, Dalboșeț.

⁴⁹ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 499.

⁵⁰ Id., *ibid.*, p. 609.

⁵¹ Id., *ibid.*, p. 326.

prefigurând „elevația spirituală, mișcarea ascendentă”⁵². Flacăra lumânării exprimă „focul purificării și al judecății”, devenind un semn al sufletului⁵³. Lumânarea aprinsă în fiecare casă de creștin sugerează că acesta trebuie să-și cerceteze conștiința și să stea totdeauna cu cuget curat în fața lui Dumnezeu. De asemenea, este și un „îndemn ca fiecare creștin să fie «lumină a lumii», păstrându-și sufletul curat ca lumina”⁵⁴. Lumina aprinsă pentru cei răposați preînchipuie cererea ca Iisus Hristos – Lumina cea veșnică – „să le strălucească cu fericire eternă în împărăția sufletelor.”⁵⁵.

În Almăj se obișnuia aprinderea ei pe masă, cu ocazia sărbătorilor ori a praznicului familiei, când se sfințește casa, fiind oferită împreună cu colacul fiecărui participant la masa de praznic, și este implicată, de asemenea, în practica amintită mai sus – aceea de stingere a lumânărilor la pragul ușii. Odinioară se așeza și în pomul de Crăciun, unde erau aprinse trei lumânări: una în vârf, două pe margini, legate cu ață, dar sub atentă supraveghere. În unele localități, lumânarea se mai aprinde la masa dată spre pomenirea unei persoane decedate (la pomană), fiind legată de „colendă” (bățul de alun sculptat, împodobit), toate puse în capul mesei. La „colendă” se agață și un ban în vârful crestat sub formă de cruce, punându-se alături și o cană („șol”) cu apă, care se dăruiește de pomană, de obicei, unui copil. De asemenea, lumânarea este întâlnită și în practica de „botezare” a vânturilor, de la sărbătoarea Bobotezei. În alte localități din Almăj (de exemplu, în satul Putna), se obișnuia să se pună o lumânare aprinsă într-un colac, dat de pomană la vecini, în 25 decembrie, chiar în ziua praznicului Nașterii lui Iisus. De obicei, copiii (simbol al inocenței, al purității, al stării primordiale a omului⁵⁶) le duceau acest dar vecinilor. Unele familii puneau lumânări aprinse în geam, așezându-le într-un vas (oală, pahar), cu făină de grâu sau porumb ori cu boabe din aceste cereale. În anumite locuri se lăsa „lumina” să ardă toată noaptea doar la casele care au avut membri ai familiei decedați în acel an ori până trecea preotul cu sfințirea casei (uneori, această slujbă întinzându-se până după miezul nopții).

Făclia reprezintă „o lumânare mare de ceară”, aprinsă, de regulă, la cei răposați, având aceeași simbolistică precum cea a lumânării⁵⁷. Acest element se regăsește și într-unul dintre cântecele culese de Nicolae Ursu, din localitatea Bănia: „Astăz Domnul să nascia / *Leroloi, loi, loi, Domnului* / Pe meăseă **făclii** argia / Pe nūele flori creșcia / [...]”⁵⁸.

Concluzii

După cum se poate constata din cele de mai sus, e interesant de urmărit imaginea de ansamblu a simbolurilor sacrului întâlnite în cadrul obiceiurilor de iarnă din Valea Almăjului. Așa cum am menționat, în cadrul manifestărilor respective se disting diferite ipostaze ale acestuia, precum: apa sfințită, busuiocul, crucea, colacul, prescura, icoana, rugăciunea, tămâia, lumânarea, cel mai frecvent întâlnită fiind simbolistica legată de sfințire, cu toate elementele ei.

⁵² Id., *ibid.*, p. 326.

⁵³ Delia Suiogan, *op. cit.*, p. 181.

⁵⁴ Victor Aga, *op. cit.*, p. 217.

⁵⁵ Id., *ibid.*, p. 221.

⁵⁶ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 138.

⁵⁷ Victor Aga, *op. cit.*, p. 136.

⁵⁸ Nicolae Ursu, *op. cit.*, p. 164.

La sărbătoarea praznicului casei, o zi marcantă pentru familiile din Almăj, pot fi reperate o serie de elemente de factură creștină, al căror sens inițial, odată cu trecerea timpului, s-a estompat într-o anumită măsură, conservându-se la ora actuală doar la nivel de manifestare de tip tradițional. În ultimii ani, în Valea Almăjului, se constată o încercare de recuperare a acestor practici în integralitatea lor.

Demn de semnalat este și faptul că unele dintre manifestările amintite se corelează cu o reprezentare miniaturală a unor momente din ritualurile bisericești. Astfel, praznicul casei poate fi considerat, prin excelență, grație momentelor importante pe care le implică, o „rugă” în miniatură, un „hram al familiei”.

Majoritatea elementelor implicate în masa de praznic vin să ilustreze faptul că, în mentalul tradițional, moartea nu este un sfârșit, ci, mai degrabă, o trecere într-o altă dimensiune a existenței, cei vii putând păstra un tip special de comunicare cu cei de dincolo. În acest sens, praznicul rămâne o astfel de oportunitate, mai ales că el este preluat tocmai de la strămoșii casei, fără a se pune problema renunțării definitive la acesta.

BIBLIOGRAFIE:

- Aga, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, 2005.
- Andrei, Nicolae, *Monografia localității Bănia*, Reșița, Editura TIM, 2007.
- Boldureanu, Ioan Viorel, *Etnologie și folclor. Cultură tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.
- Brătulescu, Monica, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981.
- Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă. A-Z*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
- Caraman, Petru, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare: studiu de folclor comparat*, București, Editura Minerva, 1983.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul 2, E-O; volumul 3, P-Z, București, Editura Artemis, 1995.
- Evseev, Ivan, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea, 2007.
- Hedeșan, Otilia, *Lecții despre calendar*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.
- Iocșa, Ana Călina, *Obiceiuri tradiționale și mental comunitar în Valea Almăjului* (teză de doctorat), Timișoara, 2013.
- Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1995.
- Pamfile, Tudor, *Sărbătorile la români. Crăciunul: studiu etnografic*, București, Librăriile Socec și C. Sfetea, Leipzig: Otto Harrassowitz, Viena: Gerold & comp., 1914.
- Papană, Ovidiu, *Categorii ale producțiilor folclorice muzicale românești*, Timișoara, Tipografia Universității de Vest, Facultatea de Muzică, 2006 (curs litografiat).

Papană, Ovidiu, *Colinda în Mehala: o restituire necesară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.

Petrovici, Emil, *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, III (1935), p. 25-157.

Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999.

Stancovici, Branislav, *Rânduiala binecuvântării și tăierii colacului*, în „Altarul Banatului”, serie nouă, IV (XLIII), 1993, nr. 4-6, p. 70-76.

Suiogan, Delia, *Simbolica riturilor de trecere*, București, Editura Paideia, 2006.

Ursu, Nicolae, *Cântece și jocuri populare românești din Valea Almăjului (Banat)*, București, Editura Muzicală, 1958.

Vrabie, Gheorghe, *Retorica folclorului: poezia*, București, Editura Minerva, 1978.

Informatori:

Nicolae Andrei, 63 de ani, profesor de istorie-geografie, Bănia, născut la Prilipeț.

Floarea Băcilă, 84 de ani, localnică, Dalboșeț.

Elena Curescu, 74 de ani, bocitoare, Putna, născută la Lăpușnicel.

Iosif Pușchiță, 75 de ani, cântăreț de strună, Petnic.